

א. תיאור המחקר ומטרותיו

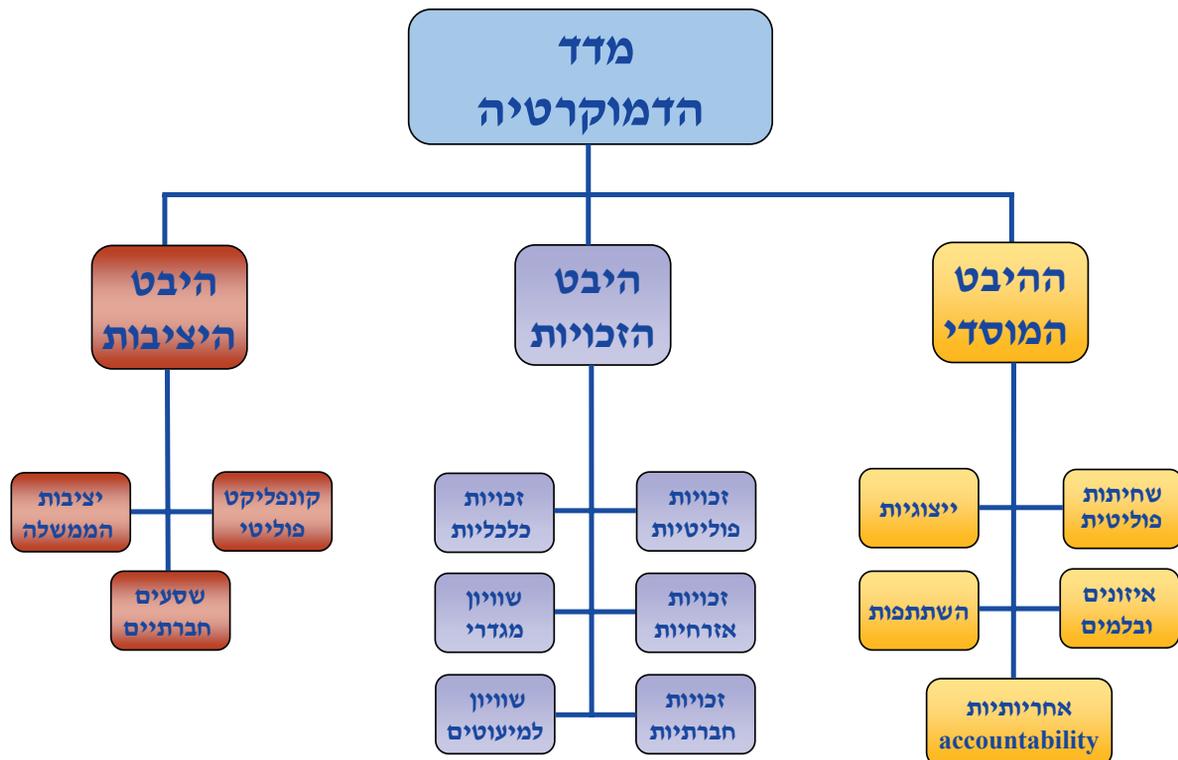
האשכול הראשון, ההיבט המוסדי, מתייחס למערכת המוסדות הפורמליים שבבסיס המשטר הדמוקרטי, לחלוקת העצמה ביניהם וליחסי הגומלין בין הגורמים המהווים את המערכת הפוליטית – נבחרים, הציבור ונושאי המשרות הציבוריות. היבט זה כולל חמש תכונות מרכזיות: ייצוגיות, השתתפות, אחריות (accountability) של השלטון, איזונים ובלמים, וכן טוהר המידות בממשל (או להפך: השחיתות הפוליטית).

האשכול השני, היבט הזכויות, מתייחס לעיקרון מהותי ופורמלי בדמוקרטיה – שמירה על כבוד האדם וחירותו, כיבוד זכויות היסוד והשמירה עליהן. מדובר בזכויות פוליטיות, בזכויות אזרח, בזכויות חברתיות, בזכויות כלכליות (חופש הקניין), בשוויון מגדרי ובשוויון למיעוטים.

כמדי שנה עומדת הדמוקרטיה הישראלית למבחן ולהערכה תקופתית במסגרת פרויקט מדד הדמוקרטיה. המחקר מבקש להגיש הערכה מקיפה על איכות הדמוקרטיה הישראלית, תפקודה וביצועיה. המטרה היא ליצור מאגר ידע רחב שיקדם את השיח והמודעות בנושא ולעמוד על הטעון שיפור וטיפול בדמוקרטיה הישראלית. מאחר שהמושג 'דמוקרטיה' מורכב, גבולותיו שנויים במחלוקת, והוא כולל הגדרות רבות, מדד הדמוקרטיה מתמקד בבחינתם של שלושה היבטים משמעותיים מובהקים המאפיינים כל דמוקרטיה וקובעים את טיבה: ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט הייצוגיות. כל אחד משלושת ההיבטים (האשכולות) הללו נחלק לאוסף של תכונות יסוד שהן הבסיס להערכת איכות הדמוקרטיה בכל מדינה באשר היא (תרשים 1).

תרשים 1

מבנה המדד

מקורות ראשוניים ומשניים ועל אנשי מקצוע בארץ ומחוצה לה. כמדי שנה בשנה ריכזנו את הערכותיהם של מכוני המחקר העיקריים כדי להצביע על המגמות הכלליות – שיפור, הרעה או חוסר שינוי במצבה של ישראל ובהשוואה למדינות אחרות. ב־2007 עדכנו 20 מדדים מתוך 37 המדדים הנכללים במדד הדמוקרטיה,² כך שכל אחד מ־20 המדדים נבחן מבחינת השינויים בהערכתה של ישראל בעשור האחרון וגם מבחינת מצבה בהשוואה לדמוקרטיות אחרות. את הפירוט המלא של ההערכות שקיבלה ישראל בכל 37 המדדים הבין־לאומיים שנכללו במדד הדמוקרטיה ושל מגמות השינוי מאז 2003 אפשר למצוא בנספח 1.

תת־הפרק השני הוא סקר הדמוקרטיה. זהו סקר דעת קהל ובו שאלות החוזרות מאז שנת 2003. השאלות בוחנות את הערכות הציבור ועמדותיו כלפי הדמוקרטיה הישראלית – מימוש הדמוקרטיה בישראל, מידת התמיכה בה ושביעות הרצון ממנה. להתפלגות התשובות על השאלות החוזרות בסקר מאז 2003 ומגמות השינוי ראו נספח 2 בסוף חיבור זה.

החלק השני בספר מיוחד השנה לערכים ולעמדות של הציבור הישראלי בשנת 2007 בעניין הלכידות החברתית, מתוך בחינת השינויים שחלו בשנים האחרונות ולנוכח האירועים ההיסטוריים בשנה החולפת. המדד מעריך וסוקר את עמדות הציבור בנושאים אלו, וכן דן בהן לעומק. הוא מתמקד בעמדות לצד רגשות, בתפיסות לצד נאמנויות, וביחסים בין הקבוצות בחברה הישראלית. ישראל חלוקה בנושאים מהותיים המעצבים את ציבורה. סוגיית הסולידריות בחברה הרוויה בניגודים בין עשירים לעניים, בין עולים לוותיקים, בין דתיים לחילונים, בין יהודים לערבים ועוד מעמידה את הדמוקרטיה הישראלית במבחן בלתי פוסק. המחקר הנוכחי מצטרף למגוון גדול של עבודות שבהן נבחנו

האשכול השלישי, היבט הציבורי, שונה משני קודמיו מאחר שאינו חלק אינטגרלי מתכונותיה של הדמוקרטיה, שהרי יציבות יכולה לאפיין משטרים שונים ולא דווקא דמוקרטיים. עם זאת אין ספק שכל משטר דמוקרטי שואף להגיע ליציבות, והיעדרה עשוי להשפיע על איכות הדמוקרטיה, על שגשוגה ועל הישרדותה לאורך זמן. לפיכך בהיבט היציבות נכללות שלוש תכונות עיקריות: יציבות הממשלה, קונפליקטים פוליטיים ושסעים חברתיים.

התכונות שפורטו לעיל (14 במספר) נבחנו בשני מישורים. תחילה בדקנו את מצב הדמוקרטיה הישראלית על פי שורת מדדים כמותיים והערכות של מכוני מחקר בין־לאומיים. עשינו זאת בפרספקטיבה השוואתית כפולה: האחת, בין־לאומית – מצבה של ישראל בהשוואה ל־35 דמוקרטיות בעולם; והשנייה, היסטורית – מצבה של ישראל במרוצת השנים. לאחר מכן בחנו את התכונות הללו בסקר דעת קהל שבדק עד כמה מתקיימים, בתפיסת הציבור, שלושת היבטי הדמוקרטיה בישראל בשנת 2007.¹ לשם כך נערך בפברואר 2007 סקר דעת קהל מקיף בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל.

הספר מחולק לשניים: החלק הראשון מבקש להציג תמונה רב־ממדית של איכות הדמוקרטיה הישראלית, והוא כולל שני תתי־פרקים: תת־הפרק הראשון הוא עדכון מדד הדמוקרטיה 2007, ובו מוצגים הנתונים העדכניים ביותר של מדדי הדמוקרטיה, בכללם מדדים כמותיים רבים שפותחו במכוני מחקר בין־לאומיים העוקבים ומעריכים את מצבן של עשרות מדינות במשך שנים. מכוני המחקר מציעים, כל אחד בתחומו, הגדרות תפעוליות לתכונות קונקרטיות – כגון הערכה כמותית של טוהר המידות או של מידת החופש הכלכלי במדינות שונות ולאורך זמן. ההערכות מבוססות ברובן על שילוב

1 לפירוט מלא של 14 התכונות הכולל 31 מדדים ראו א' אריאן, ד' נחמיאס, ד' נבות וד' שני, **הדמוקרטיה בישראל – דוח מעקב 2003: פרויקט מדד הדמוקרטיה**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2003.

2 השנה עודכנו 14 מדדים מתוך 31 מדדים שנכללו במדדי הדמוקרטיה הקודמים. נוסף על המדדים שאנו מעדכנים מדי שנה, החלטנו הפעם לכלול שישה מדדים בין־לאומיים נוספים של הבנק העולמי (World Bank; להלן: WB) המופיעים בפרויקט Worldwide Governance Indicators. נתוני הבנק העולמי עודכנו בספטמבר 2006, והציגונו שהוצגו מתייחסים לשנת 2005. ששת המדדים הם: ייצוגיות, אחריותיות, שלטון החוק, ממשל אפקטיבי, איכות הבקרה ושליטה בשחיתות. להסבר מפורט על המתודולוגיה ועל המקורות שעליהם נשען הבנק העולמי ראו D. Kaufmann, A. Kraay, and M. Mastruzzi, *Government Matters V: Governance Indicators for 1996-2005*, Washington: The World Bank Institute, September 2006; וכן באתר הבנק העולמי: www.worldbank.org/wbi/governance (כל אתרי האינטרנט במחקר זה אוחרו לאחרונה במאי 2007).

בהשקפות הפוליטיות ובעמדות המלכדות. לשם כך הוצגו בסקר שאלות על העמדות, על הרגשות ועל תפיסות הנשאלים באשר להיבטים המגוונים של החברה ישראלית ועל מידת נכונותם להגיע להסכמה בנושאים שבמחלוקת. את הנתונים העדכניים של הסקר הנוכחי השווינו לסדרה של סקרי דעת קהל שנערכו בשנים קודמות במרכז גוטמן.

השעיים החברתיים בדמוקרטיה הישראלית מכמה נקודות מבט.³ כוונתנו אינה להציג את המחלוקות, אלא להעמיק בבחינת הלכי הרוח בחברה הישראלית בכל מה שקשור לניסיונות הפשרה למיניהם, למאמצים לקדם את הסובלנות ולחתימה להסכמה על הערכים המאחדים את החברה בישראל 2007. במילים אחרות, מדד הדמוקרטיה שלפניכם עוסק

3 ראו לדוגמה ד' הורוביץ ומ' ליסק, **מצוקות באוטופיה: ישראל – חברה בעומס יתר**, תל אביב: עם עובד, 1990; י' פרס וא' יער-יוכטמן, **בין הסכמה למחלוקת: דמוקרטיה ושלום בתודעה הישראלית**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 1998.